

Andishe.e.Taqrib.43 Vol. 17, No. 4, winter 2023 P. 25-38	اندیشه تقریب سال هفدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱، پیاپی ۴۳ ص ۲۵-۳۸
--	--

بررسی عوامل موثر بر وحدت در جامعه اسلامی و پیامدهای آن از دیدگاه قرآن

ستاره موسوی^۱

چکیده

هدف از پژوهش پیش‌رو، بررسی عوامل مرتبط با وحدت در جامعه اسلامی و آثار تربیتی آن از دیدگاه قرآن کریم است. نوع پژوهش حاضر، کاربردی است و ما را به این نتیجه می‌رساند که وحدت اجتماعی به معنای همراهی و هماهنگی در راستای ارزش‌های دینی و اعتقادی در بستر اجتماعی است. در این نوشتار درباره عوامل ایجاد وحدت در جامعه اسلامی و عوامل حفظ و تداوم وحدت در جامعه اسلامی از دیدگاه قرآن بحث شده است. مهم‌ترین آثار فردی وحدت اسلامی عبارتند از: آراستگی به فضائل اخلاقی، دین‌مداری، صلح و همدلی، دستیابی به اوج کرامت انسانی، برادری و مهربانی و پرهیز از رذایل اخلاقی. همچنین مهم‌ترین پیامدهای اجتماعی وحدت اسلامی عبارتند از: رهبری حاکمان الهی، تقوای اجتماعی، افزایش قدرت و هیمنه مؤمنان، پیروزی، آبادانی و امنیت اجتماعی، استقلال و عزت اسلامی، پیشگیری از انحراف‌های اجتماعی، برچیده شدن زمینه سلطه بیگانگان و استعمارگران.

واژگان کلیدی: قرآن، وحدت در جامعه اسلامی، پیامدها، جوامع، اسلام.

۱. دکتری تخصصی برنامه‌ریزی درسی (علوم تربیتی)، استاد مدعو دانشگاه فرهنگیان، setarehmousavi@gmail.com

مقدمه

علی‌رغم توصیه‌های مؤکد قرآن کریم وائمه معصومین در مورد وفاق اجتماعی به دلایل مختلفی همچون جهانی شدن، اندیشه‌های فردگرایانه، رواج گسترده تمایل به منافع شخصی، افزایش جمعیت، رشد فرهنگ رفاه و مصرف‌زدگی و تسلط فناوری‌ها بر انسان، شاهد دگرگونی‌های بنیادی در ارکان زندگی جمعی هستیم که سرانجام منجر به سست شدن بنیاد روابط عاطفی، اجتماعی و اخلاقی اعضای جامعه می‌شود. این در حالی است که آموزه‌های دینی اسلام بر ایجاد وفاق اجتماعی تأکید دارد و در این راستا همه مسلمانان را «امت واحد» نامیده است (بقره، ۲: ۲۱۳). این امر به روشنی بیان می‌کند که دین توانایی هدایت انسان‌ها برای رسیدن به یک هدف واحد را دارد، از این رو می‌توان گفت که پایدارترین وفاق اجتماعی، توافقی است که مبتنی بر دین و باورهای دینی باشد (رمضان نرگسی، ۱۳۸۶). اما تنها هدف واحد داشتن، جامعه را در مسیر واحد به حرکت در نمی‌آورد؛ بلکه لازم است راه رسیدن به هدف نیز مشخص شود تا جامعه در مسیر واحد حرکت کند. می‌توان گفت که جامعه دینی ما از لحاظ هدف، تشخیص واحدی دارد و آن تشخیص صحیح است، زیرا در جهت رشد و سعادت و کمال می‌باشد؛ اما از لحاظ رسیدن به آن مقصد، تشخیص واحدی وجود ندارد، بلکه درگیر انواع مختلف ذوق و سلیقه‌ها می‌شود.

با توجه به نقش محوری نظام تعلیم و تربیت در هر جامعه و بررسی آراء اندیشمندان از میان عوامل متعدد تأثیرگذار بر اتحاد و وفاق اجتماعی هر جامعه می‌توان گفت نظام تعلیم و تربیت هر جامعه نقش بسزایی در انسجام و همبستگی آن جامعه دارد. دورکیم معتقد است در جوامع ابتدایی، نهادهایی همچون خانواده، قبیله و مذهب این وظیفه مهم را بر عهده داشته‌اند؛ اما در جامعه اسلامی نهاد تعلیم و تربیت اهمیت بیشتری پیدا می‌کند (یوسف زاده، ۱۳۹۰، ص ۴۳). با ایجاد تحولات عظیم در جوامع امروزی، نظام تعلیم و تربیت چگونه می‌تواند در هم‌نوایی و همسازکردن افراد با ارزش‌ها، هنجارها و نگرش‌های گروهی و اجتماعی مورد نظر قرآن با توجه به تنوع خواست‌ها، آرزوها و تمایلات ناشی از پایگاه‌های متفاوت اجتماعی تأثیر گذار باشد؟

بدیهی است پاسخ‌گویی به پرسش فوق از آن جا ضرورت دارد که اولاً قرآن کریم به‌عنوان کتاب هدایت، متضمن مجموعه برنامه‌هایی است که امکان دستیابی به اهداف متعالی انسان را فراهم می‌کند؛ از این رو باید از این قابلیت برخوردار باشد که بتواند در قبال مهم‌ترین مسائل اجتماعی

اظهار نظر کند، پس بدین منظور، بررسی آموزه‌های آن در مورد وفاق اجتماعی اهمیت و ضرورت دارد. ثانیاً همواره امکان پیدایش گسست اجتماعی وجود دارد، بنابراین برای پیشگیری از این امر ضروری است که تدابیر لازم اندیشیده شود. باید گفت ما در تربیت دینی نیازمند این موضوع هستیم که باید بین دستگاه‌های تربیتی و دینی هماهنگی لازم ایجاد و علل و عوامل صحیح و مناسب شناسایی و به کار گرفته شود (جاوید موسوی، ۱۳۸۶ش، ص ۱۰۶). نوشتار پیش‌رو با تکیه بر همین ضرورت‌ها، کوشش خواهد کرد تا به پرسش مطرح شده پاسخ دهد. با دقت در کتب، تحقیقات و پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه اتحاد و وفاق اجتماعی این خلأ آشکار می‌شود که تا کنون علی‌رغم وجود آثار مکتوب فراوان در این زمینه به صورت یک بُعدی و تنها به بررسی عوامل و موانع وفاق و همبستگی توجه شده و به‌طور مجزا و خاص به بررسی آثار تربیتی اتحاد و وفاق اجتماعی پرداخته نشده است. آنچه مشهود است این‌که وفاق اجتماعی همواره به عنوان یک موضوع اجتماعی مد نظر قرار گرفته است و بالطبع اکثر اندیشمندان و محققان؛ آثار اجتماعی آن را مورد کاوش قرار داده‌اند و کمتر در پی روشن نمودن پیامدها و آثار فردی آن بوده‌اند. در حالی که اصلاح واقعی اجتماع، با اصلاح هر یک از افراد امکان پذیرتر و منطقی‌تر از اصلاح افراد به وسیله اجتماع است؛ زیرا نتیجه اصلاح اجتماع تنها بارور شدن بُعد اجتماعی فرد است؛ مانند عمل به تعهدها و احساس مسئولیت و آسیب نرساندن به آزادی دیگران در صورتی که اصلاح واقعی فرد افزون بر بارور شدن بُعد اجتماعی؛ خود فرد را نیز از پلیدی و خودخواهی خواهد رها کند. آگاه کردن انسان‌ها به ارزش و اهمیت وفاق اجتماعی دشوارترین کاری است که باید مبنای برنامه‌ریزی نظام تعلیم تربیت قرار گیرد. پژوهش حاضر با پرداختن به «وفاق و همبستگی اجتماعی و آثار آن از دیدگاه قرآن» و به خصوص پرداختن به نقش دین در ایجاد، حفظ و تداوم وحدت اجتماعی مورد نظر اسلام، عمده‌ترین وجه تمایز را با پژوهش‌های صورت گرفته دارد.

سؤال‌های پژوهش

۱. عوامل ایجاد، حفظ و تداوم وحدت در جامعه اسلامی از دیدگاه قرآن کدامند؟
۲. آثار فردی وحدت در جامعه اسلامی از نظر قرآن کدامند؟
۳. آثار اجتماعی وحدت در جامعه اسلامی از نظر قرآن کدامند؟

روش پژوهش

با توجه به نوع موضوع مورد پژوهش که تحلیلی - اسنادی می‌باشد، نوع گردآوری اطلاعات مورد نظر به صورت کتابخانه‌ای و عمدتاً بر اساس رجوع به منابع اصلی اعم از تفسیری و تحلیلی و با ترجمه‌های معتبر خواهد بود. بنابراین، اطلاعات عمدتاً به صورت فیش دسته‌بندی و مرتب خواهد شد و سپس مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. بدین صورت که پس از رجوع به منابع اصلی، اطلاعات به صورت فیش از موارد مطالعه شده تدوین و جمع‌آوری می‌گردد (دلاور، ۱۳۸۹ ش، ص ۶۷). روش بررسی اسناد و مدارک و نیز تحلیل محتوای اسناد دارای سه مرحله است:

۱. مرحله تحلیل ابتدایی: در این مرحله فعالیت‌هایی چون: الف) قرائت آزاد که عبارت است از آشنا شدن و شناخت اسناد و مدارکی که باید تحلیل شوند. ب) انتخاب مدارک و اسناد: انتخاب مجموعه اسنادی که باید تحلیل شوند. ج) تنظیم سؤالات، فرضیات و اهداف تحقیق د) تهیه مواد قبل از شروع تحلیل اصلی انجام می‌شود (باردن، ۱، ترجمه آشتیانی و یمنی دوزی سرخابی، ۱۳۷۵، ص ۱۰۷).

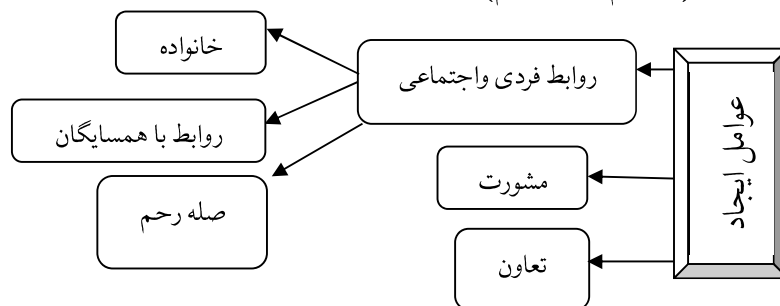
۲. مرحله استخراج از اسناد و معناکاوی (مضمون کاوی) محتوا: در این مرحله با توجه به سؤالات تحقیق، مقوله‌ها یا طبقاتی که باید به صورت اطلاعات گردآوری شوند و جنبه‌هایی از محتوا که باید مورد تأویل و تفسیر قرار گیرند، مشخص می‌شوند و این مرحله را می‌توان نوعی تحلیل گفتار دانست، زیرا تفسیر متن و تحلیل گفتار از جمله روش‌هایی است که برای کشف آموزه‌های تربیتی از متون اسلامی به کار می‌رود. (اعرافی، ۱۳۷۹ ش، ص ۷۶).

۳. مرحله بررسی نتایج به دست آمده و تفسیر آن: زمانی که از تحلیل محتوا نتایج معنادار و مطمئنی به دست آمد، تحلیل‌گر می‌تواند پیشنهاد استنباط بدهد و تفسیرها را در مورد سؤالات و اهداف پیش‌بینی شده یا کشفیات پیش‌بینی نشده، گسترش دهد (باردن، ۱۳۷۵، ترجمه آشتیانی و یمنی دوزی سرخابی، ص ۱۰۹).

یافته‌ها

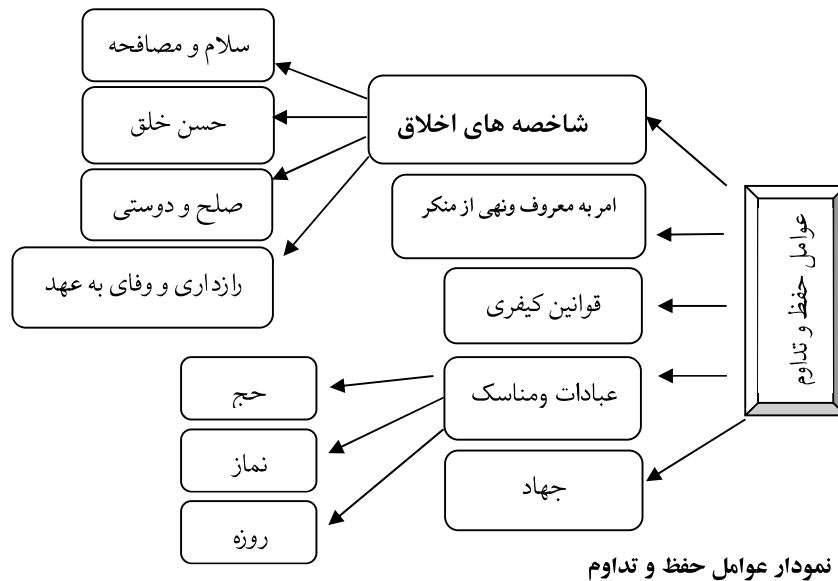
عوامل ایجاد وحدت در جامعه اسلامی در آیات قرآن عبارتند از: صله‌رحم و روابط اجتماعی و فردی؛ شامل روابط خانوادگی و روابط با همسایگان: ﴿وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ

إِحْسَانًا وَيُذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ ﴿نساء (۴): ۳۶﴾، تعاون و همکاری: ﴿تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ (مانده (۵): ۲)، ﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾ (شورا (۴۲): ۳۸).

نمودار عوامل ایجاد

سایر عوامل حفظ و تداوم وحدت در جامعه اسلامی از دیدگاه قرآن شامل: شاخصه‌های اخلاقی مانند: حسن خلق: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ (قلم (۶۸): ۴)، صلح و آشتی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (حجرات (۴۹): ۱۰)، رازداری: ﴿قَالَ يَا بُرِّي لَا تَقْضُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ (يوسف (۱۲): ۵)، سلام دادن و مصاحفه: ﴿وَتَسَلَّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا﴾ (نور (۲۴): ۲۷)، وفای به عهد: ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾ (اسراء (۱۷): ۳۴)، مناسک و عبادات: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (ذاریات (۵۱): ۵۶)، انفاق: ﴿آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا﴾ (حدید (۵۷): ۷)، رزق: ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ (بقره (۲): ۳۸)، خمس: ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِلَّذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ﴾ (انفال (۸): ۴۱)، امر به معروف و نهی از منکر: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ (توبه (۹): ۷۱)، - وضع قوانین کیفری: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (بقره (۲): ۱۷۹) جهاد: ﴿فَقَاتِلُوا آلَ تَبَعٍ﴾ (حجرات (۴۹): ۱۹)، می‌باشند.

نمودار عوامل حفظ و تداوم

جدول ۱: آثار فردی وحدت در جامعه اسلامی

پیامدها	توضیحات
آراستگی به فضائل اخلاقی و دوری از گناه	(شوری (۴۲:۱۸)، ماعون (۱۰۷:۳۱)، مدثر (۷۴:۴۶)، توبه (۹:۱۱۹)؛ (جوان، ۱۳۸۳)؛ (مؤیدنیا، ۱۳۸۷، ص ۶۷)؛ (مطهری، ۱۳۸۴، ص ۷۶)؛ (رهبر و رحیمیان، ۱۳۸۶، ص ۵۵۵۴)؛ (مطهری، ۱۳۸۹، ص ۱۵۵-۱۶۴).
دین مداری	(نحل (۱۶:۱۲۵)؛ (دهر (۷۶:۹۸)؛ (محمدی صیفار، ۱۳۸۵، ص ۳۰)؛ (حسینی هرنیدی، ۱۳۹۰) (محمدی صیفار، ۱۳۸۵، ص ۳۰).
محبت و انسان دوستی	(اصول کافی، ج ۲، ص ۱۷۵)؛ (فتح (۴۸:۲۹)؛ (جمعی از مؤلفان، ۱۳۹۰، ص ۲۳۳).
آرامش و انبساط خاطر	(فتح، ۴)؛ (حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۷، ص ۴۶)؛ (مؤیدنیا، ۱۳۸۷، به نقل از قرآنی، ۱۳۹۳، ص ۴۱)؛ (اعراف (۷:۲۵)؛ (صانعی، ۱۳۷۸)؛ (انفال (۸:۲۹)؛ (مطهری، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۱۷۷-۱۷۵).
صلح و همدلی	(اعراف (۷:۶۱-۶۲)؛ (اعراف (۷:۹۳)؛ (حیدری خراسانی، ۱۳۸۵، ص ۱۸).
تزکیه و سازندگی	(رهبر و رحیمیان، ۱۳۸۶)؛ (شمس (۹۱:۹)؛ (بقره (۲:۲۳۲).
مسئولیت پذیری	(نساء (۴:۳۶)؛ (نحل (۱۶:۹۳)؛ (شفیع آبادی، ۱۳۸۸)؛ (زلزال (۹۹:۸-۷).

جدول ۲: آثار اجتماعی وحدت در جامعه اسلامی

پیامدها	توضیحات
تعاون و همکاری	(ابراهیم نژاد، ۱۳۸۰): (دهر (۷۶): ۹-۸); (محمدی صیفار، ۱۳۸۵، ص ۳۰): (حسینی هرنندی، ۱۳۹۰): (یوسف زاده، ۱۳۸۵، ص ۵۷).
رعایت حقوق دیگران	(مطهری، ۱۳۸۴، ص ۸۳-۸۴); (راشدی، ۱۳۸۰): (حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۷، ص ۶۰): (حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲): (رضوان طلب، ۱۳۸۶).
پیروزی اجتماعی	(مانده (۵): ۵۶); (تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۵ و ۱۱۶ و ۱۳۲): (انفال (۸): ۹).
عدالت اجتماعی	(خرمی آرائی، ۱۳۸۳): (حدید (۵۷): ۲۵): (بشوی، ۱۳۸۶، ص ۶۵): (اعراف (۷): ۲۹): (عربی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۷).
وفاق و همبستگی	آل عمران (۳): ۱۰۳-۱۰۲، (زرگری، ۱۳۸۲، ص ۵۹) (پژوهنده، ۱۳۸۴، ص ۱۵۲): (احزاب (۳۳): ۳۳): (هادی، ۱۳۸۸) (امام خمینی، ۱۳۶۲، ص ۱۵۲): (اصغری، ۱۳۸۵، ص ۱۵۲): (بقره (۲): ۲۱۳).
رهبری دینی	(احصاء العلوم، ۱۰۸، به نقل از حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲، ص ۴۲): (حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲): (مرادی، ۱۳۷۹، ص ۱۵۲) (بقره (۲): ۲۴۶).
آبادانی و امنیت اجتماعی	(حدید (۵۷): ۲۵): (حجرات (۴۹): ۹): (حق پناه، ۱۳۸۰، ص ۷۱) (نساء، ۱۳۵) (غرالحکم و درالکلم، ج ۳، ص ۲۰۵) (نظری، ۱۳۹۰، ص ۳۵).
جامعه پذیری و رشد سواد سیاسی	(رفیع پور، ۱۳۸۰، ص ۳۴۷): (میرباقری، ۱۳۸۷): (احمدی و بشیری، ۱۳۷۹، ص ۴۵): (بافکار، ۱۳۸۳): (نهج البلاغه، ج ۱۶۱).
نظارت اجتماعی	(رهبر و رحیمیان، ۱۳۸۶، ص ۱۲۸): (نراقی، ۱۳۷۰): (قاسمی پور، غباری و فقیهی، ۱۳۸۶، ص ۹۷).
وحدت و انسجام	(زاهدی اصل، ۱۳۷۱): (طباطبایی، ج ۲۰، ص ۵۰۳) (ابراهیم نژاد، ۱۳۸۰): (محمدی صیفار، ۱۳۸۵، ص ۲۶): (نساء (۴): ۷۵) (حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۷، ص ۶۲).
پیشگیری از انحراف‌های اجتماعی	(سلیمی و داودی، ۱۳۸۰) (زاهدی اصل، ۱۳۷۱).
معرفی اسلام	(گارودی، ۱۳۸۳، ص ۵۰۳، به نقل از نگارش، ۱۳۸۵، ص ۴۴) (رضوان طلب، ۱۳۸۶) (باقی، ۱۳۸۱-۱۳۱۴): (شکریان، ۱۳۷۴، ص ۴۰).

ممکن است سخن گفتن از آثار فردی وحدت در جامعه اسلامی که یک موضوع اجتماعی است، قدری تعارض آمیز به نظر آید؛ زیرا فردیت مانعی برای تربیت اجتماعی تصور می‌شود، اما در مفهوم اجتماعی بودن آدمی، دو مدار فردی و اجتماعی با استقلالی نسبی از یکدیگر موجودند. از آن جا که اسلام هم به فرد اصالت می‌دهد هم به جامعه، پس تمام برنامه‌ها و احکام اسلامی هم دارای آثار فردی است هم آثار اجتماعی. آثار فردی اهمیت بسیار دارند؛ زیرا تربیت افراد جامعه با خصلت‌های نیکوست که زمینه را برای همبستگی و یکپارچگی اجتماعی فراهم می‌کند. نکته مهم و اساسی دیگر این‌که اگر به تعاریف وحدت در جامعه اسلامی توجه بیشتر شود، متوجه می‌شویم یک ارتباط متقابل و دوسویه بین وحدت در جامعه اسلامی و عوامل سازنده آن برقرار می‌باشد. یعنی بین وحدت در جامعه اسلامی و عوامل آن، یک رابطه علت و معلولی برقرار است. در نتیجه آثار فردی وحدت در جامعه اسلامی رابطه تنگاتنگی با آثار فردی عوامل سازنده‌اش دارد و همین آثار فردی است که موجب بروز خصایص و ویژگی‌های مشترک برای تحقق وفاق اجتماعی می‌شود.

جامعه اسلامی که در آن وحدت به معنای قرآنی وجود داشته باشد و افراد آن از احساس همدلی و برادری بالایی برخوردار باشند، در مقابل انواع مشکلات و مسائل زندگی مقاوم و پایدار خواهد بود. وفاق اجتماعی بیشتر از هر جای دیگر در حوزه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی بروز می‌کند و نمود آن یک جامعه متعادل است که در این جامعه، همه انسان‌ها به آستانه تعادل و تساوی در فرصت‌های فردی و اجتماعی رسیده باشند. به‌طور حتم توجه به وفاق اجتماعی اثرات بسیار مطلوبی در فرایند زندگی اجتماعی و سیاسی انسان دارد و یکی از ضروریات کنونی جامعه ما بوده و بر همین اساس لازم است که در تربیت اسلامی و مخصوصاً در تربیت اجتماعی و حقوق شهروندی مورد توجه عمیق و جامع واقع شود.

بحث و نتیجه گیری

شکل‌گیری وحدت در جامعه اسلامی تنها زمانی میسر است که باورها و نگرش‌ها و اعتقادات افراد جامعه بر پایه ایدئولوژی و جهان‌بینی صحیح استوار باشد، تا با هدف‌مند کردن زندگی انسان‌ها آن‌ها را به اوج سعادت و کمال برساند. آنچه از آموزه‌های دینی به دست می‌آید، ثابت می‌کند که دین اسلام بر ایجاد زمینه‌ها و عوامل وحدت در جامعه اسلامی و زدودن موانع گسست و واگرایی تأکید می‌کند و توجهی عمیق به این نیاز فطری و روانی دارد. قرآن کامل‌ترین کتاب آسمانی که به

واقعیت‌های مربوط به انسان و اجتماع پرداخته و قوانین حاکم بر جامعه را بیان داشته است، درباره زندگی فردی و اجتماعی انسان به مثابه اشرف مخلوقات و احسن خالقین سخن گفته است. در واقع هیچ کتاب آسمانی به اندازه قرآن به بحث وحدت در جامعه اسلامی پرداخته است و این حاکی از توجه ویژه خالق جهان و قرآن به زندگی اجتماعی انسان است. با توجه به معنای وحدت در جامعه اسلامی می‌توان گفت همبستگی میان انسان‌ها؛ عامل تحرک آن‌ها، هم‌زیستی مسالمت آمیز و رشته پیونددهنده یک نظام اجتماعی است که با زدودن تفرقه و پراکندگی‌ها موجب متصف شدن انسان‌ها به اخلاق شایسته و صفات متعالی و ساختن محیطی مناسب و امن و عاری از هرگونه خشونت، جهت نیل جامعه به سعادت و کمال و پیروزی و استقلال می‌شود که خداوند مبدأ هستی است وحدت از آن اوست، اما اگر خود او جامعه‌ای را شایسته بداند آن‌ها را همگام و هماهنگ خواهد کرد، چنان‌که در این راستا جامعه گسسته زمان پیامبر ﷺ را از تفرقه و جدایی رها کند و به آنان نعمت داده الفت و برادری بخشید و در سایه این وفاق و همدلی اسلام را در پهنه وسیعی از گیتی گستراند و با همدل کردن بسیاری کشورها به عقیده واحد توحیدی؛ امتی واحد پدید آورد. اما زمانی خداوند به افراد جامعه نعمت وفاق می‌دهد و آن را متفق و متحد می‌کند که خود آن افراد مقدمات و زمینه‌های هم‌نوایی و همبستگی را میان خود فراهم کرده باشند. با توجه به آیات قرآن کریم و متون دینی، مهم‌ترین عواملی که می‌توانند سبب وفاق و انسجام اجتماعی و عدم خود محوری و گسست گردند عبارت است از: تقوای الهی و اطاعت و بندگی خدا، محترم شمردن اوامر الهی و یاری دین خدا، آراستن خود به فضائل اخلاقی و تهذیب نفس و اندیشه و رفتار از رذائل، اخوت و الفت، امر به معروف و نهی از منکر، رعایت حقوق زمامداران به دست مردم و رعایت حقوق مردم توسط زمامداران و رعایت حق و عدالت، قانون مداری، جهاد در راه خدا، صبر و استقامت در برابر مسائل و مشکلات و آزمایش‌های الهی، تلاش برای آبادانی و امنیت، دفاع در برابر دشمنان، خیرخواهی و احساس مسئولیت، اتحاد و همبستگی و وحدت هدف، اجتناب از هرگونه ظلم و ظلم‌پذیری، صداقت و راستی، علم و بینش و بصیرت، عفو و بخشش، ارتباط با افراد شایسته، تعهد و پای‌بندی به اسلام و پیامبر ﷺ و قرآن و امامان معصومین علیهم‌السلام می‌باشند. اگر فرد یا جامعه‌ای بخواهد بداند تا چه میزان در مسیر وفاق اجتماعی قدم بر می‌دارد و جامعه‌اش تا چه میزان از وفاق و همبستگی برخوردار است، باید سعی کند خود را مطابق با معیارها و ملاک‌های مذکور مورد سنجش و ارزیابی قرار دهد.

بنابراین، هر قدر افراد جامعه‌ای بتوانند بیشتر این عوامل و ملاک‌ها را در خود نهادینه نمایند، زمینه سازی بهتری را برای همبستگی و همزیستی خود فراهم کرده‌اند، زیرا هم فردیت افراد حفظ و ارتقاء می‌یابد و هم با غلبه بر خود محوری، روابط اجتماعی استعلا می‌یابد و قطعاً خداوند نیز نعمتش را برای آنان افزون‌تر خواهد کرد. خداوند هیچ فرد و گروهی را بدون علت و اختیار خودشان به هم متحد یا از هم متفرق نمی‌کند. بنابراین، اگر فرد یا افرادی پای بند و مقید به معیارها و خصوصیات فوق نگردیدند، هرگز به وحدت در جامعه اسلامی نیز نخواهند رسید. اگر موافعی هم می‌بینیم، چنین افراد و یا جوامعی به واسطه عوامل بیرونی همچون عوامل زیستی، نژادی، قراردادی و زور و اجبار و ... خود را همدل و همسو می‌شمارند، در واقع، این وفاق، وفاق خیالی و کاذب است و نه وفاق حقیقی. وفاق حقیقی و ماندگار را باید از دل احکام و دستورات الهی طلبید و نه از خاک و خون و منافع سلیقه‌های شخصی، برای رسیدن به وفاق اجتماعی باید با خصلت‌ها و صفات نیکو؛ آن هم با رعایت موازین و معیارهای الهی آراسته شد.

منابع

۱. قرآن کریم، (۱۳۷۴ش)، ترجمه الهی قمشهای، مهدی، قم: اعتماد.
۲. ابراهیم زاده آملی، عبدالله، (۱۳۸۳ش)، دین پژوهی، قم: تحسین.
۳. _____، (۱۳۸۹ش)، تبیین جامعه‌شناختی برخی از سنت‌های اجتماعی قرآن، مجله پیام زن، شماره ۹۶، ۱۰۲-۱۰۹.
۴. ابراهیم نژاد، روح الله، (۱۳۸۰ش)، روز تعاون، تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
۵. اصغری، محمود، (۱۳۸۴ش)، عدالت اجتماعی، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۴۹ و ۵۰.
۶. _____، (۱۳۸۷ش)، مبانی و مؤلفه‌های اتحاد، مجله پژوهش‌های اسلامی، ۶۹.
۷. اعرافی، علیرضا؛ و، ه، (۱۳۸۵ش)، اهداف تربیت از دیدگاه اسلام، تهران: سمت.
۸. بافکار، حسین، (۱۳۸۳ش)، حلقه تدبیر، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
۹. _____، (۱۳۸۹ش)، آداب اجتماعی اسلام «مبانی، روش‌ها و کارکردها»، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی.
۱۰. باقی نصرآبادی، علی، (۱۳۸۴ش)، همبستگی اجتماعی و مشارکت عمومی، مجله حصون، شماره ۶.
۱۱. بشوی، محمد یعقوب، (۱۳۸۶ش)، اصول مشترک فرق اسلامی و نقش آن در انسجام اسلامی، مجله طلوع، شماره ۲۴.
۱۲. پژوهنده، محمدحسین، (۱۳۸۴ش)، صلح همبستگی ملی و مشارکت عمومی، مجله پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۵۵.
۱۳. جمعی از مؤلفان، (۱۳۹۰ش)، روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، تهران: سمت.
۱۴. جوان، عبدالله، (۱۳۸۳ش)، نظم اجتماعی در اسلام، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
۱۵. حسینی هرندی، سیدمحمدحسین، (۱۳۹۰ش)، نتایج و دستاوردهای جهاد اقتصادی، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.

۱۶. خمینی، روح‌الله، (۱۳۶۲ ش)، در جستجوی راه از کلام امام، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
۱۷. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، (۱۳۷۳ ش)، درآمدی بر جامعه‌شناسی اسلامی ۲، تهران: سمت.
۱۸. _____، (۱۳۸۶ ش)، فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: انتشارات حوزه و دانشگاه.
۱۹. دلاور، علی، (۱۳۸۹ ش)، روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی، تهران: انتشارات نشر ویرایش.
۲۰. راشدی، حسن، (۱۳۸۰ ش)، نمازشناسی، قم: ستاد اقامه نماز.
۲۱. رحیمی، ز، (۱۳۸۰ ش)، رابطه میان دینداری و عزت نفس در دانش‌آموزان پایه سوم دبیرستان شهر سبزوار، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
۲۲. رضوان طلب، محمد رضا، (۱۳۸۶ ش)، پرستش آگاهانه، تهران: ستاد اقامه نماز.
۲۳. رضوی، سیدحجتان، (۱۳۹۰ ش)، وحدت و انسجام اسلامی از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه، مجله اندیشه تقریب، شماره ۲۹.
۲۴. رضی، س ش، (۱۳۸۸ ش)، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، چاپ پنجم، تهران: پیام عدالت.
۲۵. رهبر، محمد تقی؛ رحیمیان، محمد حسن، (۱۳۸۶ ش)، اخلاق و تربیت اسلامی، تهران: سمت.
۲۶. زاهدی اصل، محمد، (۱۳۷۱ ش)، مقدمه‌ای بر خدمات اجتماعی اسلام، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
۲۷. زرگری، ح، (۱۳۸۲ ش)، توحید زیربنای مکتب، تهران: انتشارات سیدجمال.
۲۸. سلیمی، علی؛ داودی، محمد، (۱۳۸۰ ش)، جامعه‌شناسی کجروی، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
۲۹. شفیق آبادی، عبدالله؛ ناصری، غلامرضا، (۱۳۸۹ ش)، نظریه‌های مشاوره و روان درمانی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

۳۰. شکریان، ناصر، (۱۳۷۴ ش)، ابعاد حج در قرآن، مجله معرفت، شماره ۱۲.
۳۱. صانعی، مهدی، (۱۳۷۸ ش)، پژوهش در تعلیم و تربیت اسلامی، مشهد: دانشگاه فردوسی.
۳۲. طباطبائی، محمد کاظم، (۱۳۷۹ ش)، وفاق اجتماعی در سخنان معصومان و سیره امام علی علیه السلام، ترجمه علی نصیری، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۳. طباطبائی، سید محمد، (۱۳۸۷ ش)، روابط اجتماعی در اسلام، ترجمه جواد حجتی کرمانی، تهران: آثار بعثت.
۳۴. طباطبائی، محمد حسین، (۱۳۸۶ ش)، ترجمه تفسیر المیزان، جلد اول تا بیستم، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳۵. عربی، حسین، (۱۳۸۶ ش)، مروری بر جایگاه تعاون و عدالت در اسلام، مجله تعاون، شماره ۱۹۱ و ۱۹۲.
۳۶. قرائتی، محسن، (۱۳۹۳ ش)، توحید، تهران: نشر والعصر.
۳۷. محمدی صیفار، مهدی، (۱۳۸۵ ش)، تحلیلی اجتماعی از اهتمام به امور مسلمانان، معرفت، شماره ۱۰۳.
۳۸. مرادی، م، (۱۳۷۹ ش)، قرآن انسان وفاق، تهران: طبع و نشر.
۳۹. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۴ ش)، ده گفتار، تهران: صدرا.
۴۰. _____، (۱۳۸۴ ش)، گفتارهای معنوی، تهران: صدرا.
۴۱. _____، (۱۳۸۹ ش)، اصول فلسفه و روش رئالیسم، تهران: صدرا.
۴۲. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۸۶ ش)، زندگی در پرتو اخلاق، قم: سرور، چاپ ششم.
۴۳. _____، (۱۳۷۶ ش)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۴۴. موثقی، سید احمد، (۱۳۷۰ ش)، استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۴۵. مؤمنی، جواد، (۱۳۸۵ ش)، اصل مشورت در نهج البلاغه، مجله پژوهش‌های راهبردی، شماره ۳۷.
۴۶. مویدنیا، ف، (۱۳۹۴ ش)، اتحاد و وحدت از دیدگاه آیات و روایات اسلامی،

۴۷. میرباقری، سید محسن، (۱۳۸۷ ش)، بایسته‌های خانواده از دیدگاه قرآن، تهران: آهنگ قلم.
۴۸. میرزا اسکندری، طیبه، (۱۳۷۲ ش)، بررسی اثرات اجتماعی - سیاسی نماز جمعه، تهران: دانشگاه تهران.
۴۹. نگارش، حمید، (۱۳۸۵ ش)، دین و جهانی شدن، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
۵۰. هادی، قربانعلی، (۱۳۸۹ ش)، وحدت از دیدگاه قرآن و سنت، فصلنامه اندیشه تقریب، شماره ۲۴.
۵۱. یوسف‌زاده، حسن، (۱۳۹۰ ش)، اسلام نظم و انضباط اجتماعی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباط.